

գործածուի մասի, այսինքն՝ կարմիր, դեղին եւ կա-
նաւն՝ կարմիր գոյնի յառաջ բերելու համար գործ-
ածուած քիմիական նիւթերն զերեւել ամէնն թու-
նաւոր են, միայն ալմանայն արմատէն (radix alcan-
nae verae) շէնուածն, որ շնորհաստան եւ եղիպտոս
յառաջ կու գայ եւ այսօր գիտութիւնն ըլլալով
գտնել, նոյն անուամբ կը ծախուի Գաղղիոյ, Սպա-
նիոյ եւ Եւրոպայի քաղաքացիական (An-
chusa tinctoria) որ նոյնպէս փաստակար եւ իսկ վե-
շադարեւ (sang de dragon) բուսածն առողջութեան
փաստակար չէ։ Գիշիւն գունոյ գործածուած ամէն
նիւթերն թուումաւոր են եւ առողջութեան փաստ-
կար, բայց ի բոլորմբ։ Առանկէ գործածուածն մի-
այն Շվեյցարիոյ քաղաքին կանաւն եւ Էլեկեւ կամ շվե-
տարիան անաղակական կանաւնը ստատիկ թուումաւոր են։

Մոմէ Ժորճեաններն վերայիշեալ կերպով պատ-
րաստելէն ետեւ՝ սովորաբար կեն եւ կամ աւելի
բիւրեղաւոր կապոյցներ կը շինուին։ Բայց նախ պէ՛տե-
ւ է կշռել եւ աւելորդ մասերն կտրել կամ պակասն
աւելցնել, եւ գործածուած լարով մը օրրեւ, օրպէս
զի թէ՛ շարնայ եւ թէ՛ յղկուի։ Կապոյցները սովո-
րաբար չ'մտնէ կ'ըլլան եւ կապոյտ թղթի շերտով մը
շորսն իւրաւոր կը միացուին երկու կողմանէ եւ վրան
դերձանով կապելով։ Կապոյտ թուղթն մասին սպի-
տակուի թիւնն աւելի դուրս կը հանէ, իսկ շերտով
եւ դերձանով կապելով՝ մասերն անդամաւորելու ժա-
մանակ իւրաւոր չեն քսուիր։ Ամէնէն ետքն այս կա-
պոյցները ստնձեալ հաստ թղթի վրան մէջ կը փակ-
թուին, թուղթն ստնձեալ ըլլալու է, ապա թէ՛
ոչ՝ մազմզուկներն մասի վրայ կ'ըլլեն եւ մասը վա-
ռելու ժամանակ եղբերակ կը վառէ։

Գալարամուկներն գէտ կախով եղած ժամանակ
այլեւսով ձեւերով կը փակթուին, իւրաքանչիւր
կծիկն այլեւսլլ ծանրութեանը։ Թէ՛ ձեւն ու թէ՛
ծանրութիւնն այնպէս ըլլալու է՝ որ մարդ կարենայ
դիւրաւ գործածել։ Նիթէ այնպէս կարելու ժամա-
նակ կարորին աւելնան, կրնան փորելի ծրագինը
շինուիլ աննոցմէ եւ վաճառուիլ։

Իսկ եղի կանթեղի պատրուիչներն սովորաբար
100 հասր փորելի տուփի մը մէջ կը դրուի, մէջը
մէկ կամ երկու սնկէ յեղաբուն կը դրուի, եղի
վրայ լողալու համար, եւ կը վաճառուի։

ԹԵՐԱԾՈՒՄԵՆ

ԽԱՅ ՈՒ ԾԵՓԻՃ

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՐՄԱՆԱՅԻՆԵՐԸ ՎԵՐ ԲԸ

(Զարմանալի-իմաստ)

8. Ֆրանսիացիներու ժողովարանը։

Վաշնիեցիին զեմ նիւթերուած դաւաճանու-
թեան լուրը Բիւրժուի քնակիչքը խռոված էր։ Իսկ
դաւաճանութեանն ի մերձուստ մասնակցող քանի
մը հոգի՝ տուն մը ժողովուրդած էին։

Կարճ եւ նեղ փողոցի մը պատերուն մէջ
պղտիկ դռնակ մը կար, որ ամբողջ օրը փակուած կը
մնար. միայն իրիկուսան զեմ՝ քանի մը հոգի կը

մտնէին կ'ելէին։ Այս դռան մտադիր ըլլալու առիթ
հանդիպած չըլլալուն՝ ոչ ոք միտ կը գնէր։ Միայն
ամէն մարդ գիտէր որ այս դռան ետեւը՝ երկու
կողմը թփերով պատած խնամալ շաւիղ մը կար,
որ ընդարձակ պարտեզ մը կը հաներ։ Պարտեզին
մէջտեղն՝ ամէն կողմանէ աղաւառ տուն մը կը գտնու-
էր։ Բոլոր այս սեղը խմբակի մըն էր։

Քանի մը տարի յառաջ ոտոքիմանութիւնն
նոյն խմբակին վրայ սկսած էր մտադրութիւն ընել։
Այս սունն այնպէս կարուած էր ամէն հաղորդ-
կցութեան, որ միայն վերայիշեալ գաւառիկն կարելի
էր մտնել, որուն վրայ ամենեւին մտադրութիւն
շարժելու բան չէր երեւար. ուստի կրնար կասկա-
ծուիլ թէ ծածուկ հորհուրդներ եւ յատակադիւ-
նիր կը պատրաստուին այն տան մէջ. մասնաւոր
որ այս երկիրը՝ քաղաքական պատերազմներ ու
ապստամբութիւններ անաղակաւ էին։ Ոտոքիմանու-
թիւնն առանց գիտնալով թէ նախ ի՞նչ մարդիկներ
քանի մը հոգի խաւած էր ներս. որոնք ամէն ալ
միտերան մը վկայէին, թէ ներսը գեղեցիկ պար-
տեզ մը, եւ խաղճ մեծածախ արահներ եւ ճաշարան-
ներ կան, եւ թէ կերակուրներն ու ըմպելիներն շատ
աղիւս են, միտնաւմայն թէ՛ հոս ժողովուրդներուն
մէջ ամէն տեսակ քաղաքական կողմնակիցներ կը
գտնուին։ Ասոնք մէջ նոյն իսկ զօրանոցի պաշ-
տօնակարներ կային, որոնց առ զահերեցն ունչանց
մտերմութեան վրայ ոչ ոք կրնար տարակուսիլ։
Այս տեղեկութիւններով զոչ չըզաւ ոտոքիմանու-
թիւնն. մերթ ընդ մերժ արահեալ փորձեր կը
կրկնէր, բայց ամէն անգամ նոյն տեղեկութիւնն
առունջով, վերջապէս լսածներուն վրայ կասկած-
էն զազդեցաւ։

Բայց բան մը կար, զոր գաղտնի ոտոքիմանու-
թեան սուր աւելն անգամ չէր կցածը տեսնել։
Դուռը զանգակ մ'ունէր, որուն մետաղեայ կոճակը
տանիկ ձեւով էր. ստար մարդ ներս մտած ըլլալն
ու չըլլալը կոճակին ձեւէն կ'իմացուէր. եթէ՛ ներսն
ստար մարդ գտնուէր, կոճակին կլոր կողմը գեւոյ ի
դուրս դարձած կ'ըլլար, եթէ՛ նոյնպիսի մարդ
չգտնուէր՝ արածայր կողմն։ Այսպէս ամէն ներս
մտնող անգամն այս կոճակը տեսնելով՝ անմիջապէս
ներսն անհանց ինչպիսի ըլլալը կ'իմանար։ Նիթէ եւ
կոճակին արածայր կողմը գեւոյ ի դուրս դարձած ըլլար,
ներսը բարեկամաբար խոսող ժողովականներ կը
գտնէր. իսկ եթէ՛ կլոր կողմը՝ բոլորովին ուրիշ տե-
սակ ընկերութեան մը կը հանդիպէր. այս ինքն՝
արդի վարչութեան եւ մասնաւոր կառավարու-
թեան հոգւոյն անհայտ թշնամիներ։

Ճաշի արահին ետեւէ կողմն երկու փեղկ կար,
որոնք բացուելով՝ մէջտեղն ընդարձակ արահ՝
կ'ելէր զոր ստար այցելուց չէին ցուցնէր։ Երեք
սասիման վար իջնալով մեծ ժողովարանը կը հա-
նուէր։ Մէջտեղը սոկեզօծ սաքերով երեքսկան
սեղան մը կար, որուն վրայ աւետարան մը, գանկ
մը, երկրագունդ մը եւ երեքսկան պալանական գա-
շնի մը դրուած էր։ Սեղանին ետեւ՝ ամպհովա-
նայ մը ներքեւ՝ փորագրութիւններով եւ շքեղ
սոկեզօծուած աթոռ մը կար՝ որ Մեծին համար էր.
այս աթոռին երկու կողմը՝ ժողովարանին պատու-
աւորներուն համար ալ քիչ մ'աւելի պարզ աթոռ։

ներ շարունակ էին: Սեղանին քովերն երկու ցած սիւնակներ կային, որոնցմէ միոյն ծայրն արեւ, իսկ միւսին դուրսը՝ լուսին կար, ոսկեգոծ գնացակներու ձեւով. այնպէս որ Մեծն աթոռի վրայ նստած առանձն արեւու եւ լուսնի մէջտեղը կ'երևար: Անկիւն մը մասշտաբի փայտէ պահարան մը գեղատուած էր, որուն մէջ կային՝ կաշեյալ գոգնոց մի՛ ներքին կողմը կապոյտ անգուստով պատած, սակի՛ շքանշաններով զարդարուած՝ կապոյտ անգուստ շերտ մը, արծաթէ ծեփէ՛ (Բալ), եւ փողարկէ մուրճ մը: Կարմիր թաշտայ ապագոյնաւորն ետեւը նոյնպէս թաշտայ պատ մը կար, որուն վրայ բանուած էր վիշապ մը, եւ վիշապին ազդեր վրայ նիզակ մը վարուած էր: Այս բանուածքին վրայ խաչաձեւ գրուած անկիւնաւոր մը եւ կանոն մը կար: Այս գործիքներէն ձեւացած երեք անկեան մէջ՝ սակի՛ թէ՛ բանուած փերը վիշապ մը կար, որ պառնանակն գիրքով ոտը կ'իւլէր եւ բերնէն հուր էր շնչէր: Երկու փեղկերը բայտեղուն պէս՝ այս ծառէ սրահը՝ «Վիշապի» ժողովարան (լէ՛) կը գտանայ: Կարեւոր իրերն մասնակին կից գտնադրուելու մէջ կորզի գրուած էին, որոնցմէ շրջանաւոր սանդղի մը ծխելու սենեակը կ'իւլցուէր: Այս երկու փեղկերն՝ միայն շատ կարեւոր գործոց համար կը բացուէին. իսկ սովորաբար փակեալ կը մնային:

Երբ որ փեղկի բնակիչը խափած ոտը ելան, այն անշունչ դուռն քով երեք հոգի եկան, որոնց կարմրագոյն երեսը կ'իմացնէր՝ որ շատ աճապարեւով եկած են: Մէկը Տր. Բոլանդայ էր, որ ֆան տէր Ուրյ Տոլանտայոյն հետ մէկ կողմանէ եկած էր, իսկ մեկալ կողմանէ՝ Մոնգայոյ անուամբ մեկը վազած էր: Երբքն լուսնիմէք գիրտ ողջունեցին եւ գրան բացուելուն կը սպասէին, Գոլանն ներս մտան եւ խնայից ծամբուն վայելէ բաւելով՝ ծաշու սրահը մտան:

«Հաս տխուր գէպք է այս, ըսաւ Տր. Բոլանդայ՝ լայն գլխարկը սեղանի վրայ նետելով եւ թաշիկնական երեսի քրտինքը սրբելով. տխուր գէպք է մատնիւն ո՞վ է արգիւթը?»

«Իբր կրնայ առանց մատուցութեան ալ մեկտեղ ելած ըլլալ, ըսաւ Մոնգայոյ բարակ ձայնով մը. ինչու մեկէն շար մաքի կ'երթար?»

«Գնա զուն ալ, Մոնգայոյ, գոչեք Բոլանդայ բարկութեամբ, այս բու բարոյական վարդապետութիւններովը՝ միայն պատառ նիւկներ կրնաս համոզել: Իսկ մեր վրայ աղքեցութիւն չեն ընէր?»

«Թողութիւն տուէք, Տոգդար, պատասխանեց Մոնգայոյ վախճանով մը, միտք գնէց վտաքցնել չէր. եւ ի նշան հաստատութեան ձեռքը սորին վրայ դրան եւ սխալ խցին առատաւորն բարեպաշտական նայուածք մ'արեւակէլ:

«Պէտք է որ այսպէս ըլլար, կրկնեց ֆան տէր Ուրյ. առանց ուզելու՝ զահեթիքուն ընտրութիւնն ապահովուցիք: Այս ծրագրին իմանալու պէս՝ Գոլանդայ երկտաւորին ըսի, որ ասիկայ պատշաճ միջոց չէ: Եթէ ամէն բան ձեր կարծածին պէս դիւրին ըլլար, մեր թշնամեայ շատոնց յայլ՝ թիւս վրէպիւր: Մարտիրոս ընելը գէշ բան չէ, եթէ առով կարենանք մեր նպատակին հասնիլ. բայց մի նեղանաք թէ ըսեմ՝ թէ այս՝ ամենէն գէշ մի-

ջոցն է: Հին աշխարհքէն օրինակ առէք. հոն ոչ դք մեղքներու խօսք կ'ընէ: Լրագրաց ձեռքը այնպէս շարաշար խօսեցանք Յիսուսանոց վրայ, որ ամենուն աչքէն ելան. բայց երբ որ բռնութեան ձեռք զարկին, բոլոր արեւմուտք Յիսուսանոց պաշտպան ելաւ: Կարձեք որ սատր պատճառք Յիսուսանոց են. ոչ բնաւ, այլ անոնց դէմ բռնութիւն գործածող ստորիկանութիւնն: Իննեւտասներորդ դարուն մէջ զաղափարներն սպանութեամբ չեն ջնջուիր. պէտք է զաղափարները քարոզներն ծիծաղելու եւ խայտառակ ընել: Ար խոտաղմանիմ՝ որ զայս ի գլուխ հանելու համար նոյն իսկ ստեին ու զրպարտելը՝ մարդկութիւն համար մեծ անապոյութիւն ընել կ'ըլլայ:»

«Ստուռած գիտէ, Կատասխանեց Մոնգայոյ եւ ջերմեանդութեամբ ձեռքերը խաչաձեւ բրուտեց, որ ես ալ հոս եկած ատենն այսպէս կը մտածէի: Բայց ի՞նչ կ'ըսեք. լուսաւորն չըլլար՝ եթէ մէջտեղ լինէր եւ բսնէր ժողովրդեան, որ այս ամէն բան զահեթիքուն հնարագիտութիւնն էր, որպէս զի գարձեալ ինքն ընտրուի...: Գրգռելու եւ խառնութիւն հանելու գեւ. բաւական տառն կայ: Արեւնանք ժողովրդեան բսնէ. Եթէ զահեթիք մեղքը՝ նեկ ուղիներ, այս լուրը մէջտեղ կը հանկիւր: Ինք այս լուրն հանեց, որպէս զի ժողովրդեան բարկութիւնը գործածել նորէն ընտրուելու համար:»

Մոնգայոյ այս խօսքերը ծանրութեամբ եւ սուր ձայնով մ'ըսաւ: Տր. Բոլանդայ նոյնը լսելով՝ սխառ վեր վար բաւել: «Տէր ֆան տէր Ուրյ, գիտե՞ք որ Մոնգայոյ Յիսուսանոց քով կ'ըլլուած է:»

«Բայց սուռած խորհուրդը գէշ չէ, պատասխանեց հարմարացին:»

«Կ'աղաչեմ՝ կրթութիւն ինծի յանցանք որ համարէք, ըսաւ Մոնգայոյ. կամ՝ գոնէ բռնք, որ Յիսուսանոց վարդապետութիւններէն համ չառանելուն համար վարժարանն ելելու ստիպուցցայ:»

Հոլանտայոյն հենգնական կերպով թէթեւ մը ժպտեցաւ: Բայց գեւ պատասխան չտուած, յանկարծ գուռը բացուեցաւ եւ ֆանտինն Ռէլոյ, Գամբուզան եւ Եակոյ Գոլանդայ ներս յարձակեցան:

«Հաս ուրախ եմ՝ որ գնէց հոս գտայ, ըսաւ Ռէլոյ, հոն գտնուողներն ողջունելով: Հիմայ ի՞նչ ընենք?»

«Սորեն ընտրուելու համար զահեթիքուն բանեցուցած հնարագիտութիւնն գէշ չէր, կրկնեց Տր. Բոլանդայ. պէտք է որ ժողովրդեան աչքը բանանք, եւ բսնէր թէ այս ամենայն ընտրութեան հնարագիտութիւն մըն է. ասով ժողովրդը կը պաղի իրմէ:»

«Ի՛ գլուր, ի՛ գլուր, ըսաւ կրտսեր Գոլանդայ: Եթէ զահեթիքն ուղիւ, մինչեւ հիմայ շատոնց համամանապետ կ'ըլլար, չէնք կրնար ժողովրդեզն համոզել: Եր Մորենոյ զահեթեց Զիւլս հնարքներ կը փնտռէ:»

«Բոլոր բրածն յիմարութիւնն էր, ըսաւ Գամբուզան: Եթէ ձեռքը թագաւորական թագի երկընդունց ըլլար, ոչ որ կրնար ընդգէճ գտառալ:»

«Աձեն ձեռքէն եկածն ըրի, որ հրամանապետութիւնն յանձն առնուլ զինքը համոզեմ, կրկնեց

Ֆուստիոնու Ռեյոյ՝ վասն զի այն ատեն կրնայինք մեծամեծ բաներ յուսալ։ Եթէ յսանն առնուր՝ վրանգեալ հասարակացեալութիւնն աղաւանդու նպաստաւ բոլոր հայրենակիցիներն ոտք կը հանենք։ Բայց յսանն չաւաւ, գոյնց Ռեյոյ կատարած՝ որ աստուան համոզեց զինքն, որ այս վերջին վայրկեանին՝ քաղքին աղաւանդեան պաշտպան ելլէ։ Բովանդակ Քիդոյ քաղաքը զարմայաւ։ Բայց միւս կողմէն հասարակացեալութեան կողմնակիցները կամոյց կամոյց բանակէն կը հեռացնեն։ Գամբուզանա բարեբախտութեամբ իւր հրաժարագիրը կրցաւ առնուլ։

«Ի՞նչ, Բնէ, գոյնց Տր. Բոլանդոյ, գահերեցոյ զայս չի կրնար ընել։»

«Ա՛յ, բաւ-Գամբուզանա, կարսիս շատ խորամանկ է, որինաց հակառակ գործէնքն կը զգուշանայ։ Պաշտոնակալաց վերին ատենին առջեւն ելլելու կ'ըման զիր եկաւ ինքին։ Կրնամ՝ այսպիսի խալտաւաւութիւն մը յանձն առնուլ, եւ երեւակայեալ յանցանաց համար այնպիսի մարդկան առնել ելլէ, որոնց դատաւարական կանոնն ու որեւոր՝ միայն գահերիցուն կամքն է։ Հարկաւ չէի կրնար ուստի եւ արեւսագրով հրաժարագիրս ինդրեցի։»

«Ի՞նչ եւ ամէն կերպով պիտի ջանամ, բաւա։ Ֆուստիոնու Ռեյոյ, որ այս որոշումը փոխել տամ, փառք Աստուծոյ, գահերեցոյ զիս գեւ իւր հին բարեկամը կը համարի. ուստի ամէն հնարք պիտի բանեցնեմք զինքն համոզելու, որ վերջինդրութեան ամենափոքր ստուերին ալ ետ կենայ։ Բարեբախտաբար մեծաննութեան թակարգին մէջ ինչպիսի չափ զուրիստեւ Ե Կրնեմք։»

Այն միջոցին Դորէն երկու հոգի ներս մտնելով՝ խոսակցութիւնն ընդ հատեցաւ։ Եկողներն էին Մանուէլ Գուռեկոյ եւ Ռոպերդոյ Անտառտէ, այս վերջինս Քիդոյին համալսարանի աշակերտ էր, հաւ զիս քանոնակրու տարւածն բարձրահասակ երիտասարդ մը։ Նիհար այտերն եւ աշուշները պատող կապուտ չըմանկոր բաւական կը շուրջնէին, որ ուսման եւ գիտութեանց պատաշեկ տեղ՝ ուրիշ բաներով կը զբաղէր։ Անտառտէն տեպն ու ջարուածքն եւ զգեստներն ասոր յայտնի ապացոյց էին։ Բայց երբեմն երբեմն աշուշները կայծակնի պէս կը փայլէին, կը սկսէր հաստատուն ջալել՝ որոք իւր յաւառչուան ջալմարտութեան նշաններն էին։ Մարեւոյ վրայ եղող հրաբուրի մը կը նմանէր, որ դեռ ընդունիլն մարտն չէր։ Այս երկուքին ետեւէն երբորք մին ալ եկաւ, զոր Տր. Բոլանդոյ՝ հոլանտացոյն ներկայացուց եւ անունն էր Փրանկիսկու Սանքրեզ՝ հրաշխաստար, ազգի մէկը։ Զակարդ ցած, սեւ փայլուն աշուշները՝ ներս մտած, յոնք թռնոր, քիթը՝ քիթ մը գեղ պիտի դարձան, իսկ կզակը՝ քիթի կզակըր ճցուած։ Յանդգնութիւնն ու արիւն ուշու խառնուրդութիւնը կերպարանքն էր տեսնուելու։ Այս Փրանկիսկու Սանքրեզը՝ զորպէս մէջ ամենաքաջ պաշտոնակալներէն մէկը կը համարուէր։ Ամենուն յայտնի էր թէ գահերեցն այնչափ չէր սիրեր զինքը, վասն զի քաղաքական պատերազմի ատենն այնպիսի գործունէութիւն մը ըլլացած էր, որ շատ անգամ վայրենութեան եւ անգթութեան տարաւ զինքը։ Կարսիս Մարեւոյ այլեւայլ գեղեցիկ մէջ

զգալ տուաւ անոր իւր հակակրութիւնն, ասով Սանքրեզ՝ որ յառաջ գահերիցուն ջնքմ կուսակիցներէն մէկն էր, անոր անհաշտ թշնամոյց դարձաւ։ Կենթագրուն որ այս իւր կողմնութենէն ամենուն չէր յայտնէր։

«Եթէ չեմ սկսել, բաւա։ Ռեյոյ, աչքը ժողովականաց վրայ դարձնելով, զորաց մէջն ամէն զգուշ երդողներն հոս են։ Իրքե այսպէս է, ամէն ալ հոս են։»

«Քաղաքացիներէն միոյն Տեր Լինքրեզ Գուռեզոյ՝ կը պահի, բաւա Գուռեկոյ։»

«Հայրս տենէ շատ դուր չ'ըլլեր, պատասխանեց Եակոյ՝ հայրը Զատագովելու դիտմամբ. եւ որովհետեւ քաղքէն հեռու տուն մը կը բնակին, կարելի է թէ ամբողջ խաղութենէն բան մ'իմացած չ'ըլլայ։»

«Այո, կարելի է, բաւա Գուռեկոյ ուսերը թօթուելով։ Յոմանի ո՞վ տարաւ։ Տոնա Մարեւոյի խուցը, բաւա Ժաղկանի կերպով աչքի տակէն նայելով. այս մեր խորհրդի որոշումը շատ քիչերը գիտէին։»

«Ես ալ միայն մէկը կը ճաննամ, որ բացարձակապէս հակառակ խոսեցաւ. այս որոշման, իրերեց Տր. Բոլանդոյ, Յետոյ Եակոյին դաժնալով՝ — Ան ալ ձեր հայրն է, բայց կարելի է այս բանէն լուր մը չ'ունենայ։»

«Ըսաւ կը ցաւիմ, բաւա։ Ռեյոյ ծաղրելով, որ ինքը հոս չէ, իրեն կը հարցնէինք, թէ տոմարին նկատմամբ կարծիքն ի՞նչ է։»

«Չեմ գիտեր թէ այս խօսքերուն ի՞նչ մեկնութիւն տամ, պատասխանեց Եակոյ Գուռեկոյ, որուն երեքս յանկարծ կարմրեցաւ։ Չեր կիսակտուր խօսքերն ու նայուածքներն այնպիսի կասկածներ կը յայտնէր, որ Տոր շատ պատիւ չէն բերէր։ Իրքե հոս չէ, բայց որդին հոս է, եւ այսպիսի խօսքերուն չհասնողութեւն բաւական զգուշութիւն ունի։»

«Բայց, տեսր իմ, մէջ նետուեցաւ Մանքալոյ, իբարու հետ մը ըլլալու ենք. պէտք չէնք իբարու դէմ աղբնալ եւ յաղիւ. մտածեցեք որ ասոր ծայրն ուր կ'երթայ։»

«Ես ծածուկ խօսքեր եւ դարձուածքներ չեմ սիրեր, բաւա Սանքրեզ. բայց եթէ մէջերիս մտածիչ կայ, պէտք է որ մէջտեղ ելլէ։» Այս պաշտոնակալին ձայնն իւր կերպարանքէն աւելի ազեղ էր։ հաստի հաստի կը խօսէր. եւ բոլոր խոսակցութիւնն գալլու էր ուսնալուն կը նմանէր։

Երիտասարդ Գուռեզոյ կատարութեամբ վեր ցաղեց։ «Մտածիչ վրեժը։»

Չիրար խօսքն յառաջ տանիլ։ Ամէն կողմանէ զինքն հանդարտեցնելու ձայններ ելան, որոնց մէջ իւր ձայնը խղճուեցաւ։ Միայն Սանքրեզ մէկ կողմի կեցած՝ իրաջ երբի կը սպասէր։ Մեծաւ զգուշութեամբ խաղաղութիւնն հաստատուելէն ետեւ, Գուռեզոյ անոյց մէջէն քաշուեցաւ եւ խցին ետեւի կողմը վեր վար էր քաշէր։

Հալածասցին խօսելու սկսաւ։ «Եթէ Տեր Գուռեզոյ տոմարին դէմ խօսեցաւ, եւ ալ հոս մամա եմ, Բայց կրնանք հրապարակել՝ որ տոմարին գահերեցն հնարած է ընտրութիւնը վատարկելու համար։ Աւելի բաւ է գահերիցուն ապրելութիւնն

կորսել, քան թէ արհեստագործութեամբ առ առաւելն քանի մը տարի ժամանակ վատարկիլ: »

Ամեն կողմանէ « Այ, ոչ, այս մեր որոշման հաւառակ է » ձայններ կը լսուէին:

Մեծ ժողովն այսպէս որոշեց, բնաւ Տր. Բոլանդը հանդարտութեամբ. բան մը չենք կրնար փոխել: »

Ես միայն այն պայմանաւ յանձն առի ամեն բան, որ արհեստ անհետն, » բնաւ Ստեփան կատարի հայհոյանքներով:

Պէտք է որ իրն որոշ իմանանք, բնաւ Ռէլյոյ անհամբերութեամբ: Տեր Գոլանդը, ձեր գիտաւարտութեան յաղթանակէն մտածեցէք որ ձեր բարեկամաց գլուխը վտանգի մէջ է: Ձեր հայրը մեր որոշումը դիմե՞լ: »

Հարկ է որ դիմայ, կրկնեց Մանգալոյ, ապա թէ ոչ ինչպէս կրնար դէմ խօսիլ: »

Հայրս կը դուշակէ, որ այսպիսի բան մը կը մտածէք, գոչեց Գոլանդը առանց տանդ մտենալու: Ի՞նչ ինչի եւ թէ ձեզի իւր կարծիքն ըստ: Եթէ մտածուի ինչ ընել ուզէք, սիրան մեր բարեկամաց չէր բանար: Մտածուի ինչը ստորին մարդու քով փնտռեցէք եւ անմիջապէս կը դառնէք: »

Սյո խաղերի՝ ամանց դոյրն նետեց:

Տեր Գոլանդը, վստահ զի տեսայ կ'ընէք, պէտք է որ ստոյգ ըլլայ, պատասխանեց Եսկոյ, Հարկ է որ երթնա՞մ Տօր հարցնեմ թէ ինչն զնայ. եւ ապահով եղեք պատճառը կ'ընէ: » Ըսաւ եւ հետացաւ:

Գամբուզանա՝ կ'ըսէինք՝ ետեւէն զնա, Ըսաւ Ռէլյո, որ չըլլայ թէ շիտակ ստիպանութեան երթիլ, եւ քանից հոս խաբէր. ապա թէ ոչ՝ ամենքս ալ մեկի կը բռնուինք: »

Գամբուզանա ածապարելով դիմարին առաւ եւ Եսկոյի ետեւէն վաղեց:

Հիմա մենք մեզի ենք, բնաւ Ռէլյոյ, Սյո Գամբուզանա՝ Գոլանդը ինչպէս վրայ աչք տրնկաւ է. եթէ այս ընտանեաց հաւատարմութիւնն ստարկուական է, Հարկ է որ Գամբուզանայէն ալ զգուշանանք: Ար վախճան որ Տրուրիզայի սիրոյն համար մեր խորհուրդներն շնորհաւ: »

Ղախնալու բան մը չունինք, բնաւ քիչ մ'ետեց Տր. Բոլանդը: Ծեր Գոլանդոն շատ լաւ կը ծանօթամ. արհեստագործութեան ընդգիմութիւնն ունենալն ինծի ծանօթ էր: Սյո յանկարծական որոշումն զինքը խաղցեցուց: Յաղթութիւնը պատեղաւորաւ ստանալ կուզէ: Առանց խղճելու առաջակ մը կը դատապարտէր. բայց մարդկութեան դէմ այսպէս ահագին անիրենք դործող զահեքեց մը մեղքներն ընդգիմութիւն մը կրէ, վստահաւոր մարդու որ դէմ դատաւարութիւն ընելէ կը զարհուրէր. բայց միւս կողմանէ թոյլ կու տայ որ մարդկութեան դէմ ամեն որ դատաւարութիւններ դործուին: Բայց գիտեմ՝ միանգամայն որ այս իւր յիմարական պատուան համար զիս մասնակցու չի համարձակիր: Ար կարծեմ՝ որ երիտասարդ Գոլանդը չլրացաւ իւր խօսքը պահել եւ մեր որոշումն իւր հօրն

յայտնեց. այն տոմարին ալ հայրը գրեց: Ար կարծեմ՝ որ իրը իւր տոմարին ստուգութիւնը ցուցընելու համար անմամբ զահեքիցուն զայսմ ըլլայ, բայց ապահով եղէք երբեք զեզ չի մասններ: Ստոյգ է մեր գործը գիտաւարտը, բայց մենք յաւառական պէս ապահով ենք: Հարկ է որ մեր ժողովներուն մէջ քիչ մ'աւելի զգուշաւոր ըլլանք, եւ խռովութիւնն յուզելէ ետ կենանք: Ասիկայ բնաւ միտա մը չ'ընենք: Առ այժմ ուրիշ բան մը չ'ընենք: Եթէ զահեքեցը մեզմէ նոյն իսկ մէկ հոգւոյ անունը գիտեար, անմիջապէս բանա կը նետէր. բայց մեկուն ալ անունը չի գիտեր, այսուհետեւ ալ գիտաւարաւ կ'իմանայ: »

Ժողովականք Տր. Բոլանդը ինչ խօսքերուն հաւանեցան: Միայն Գոլանդը ինչ վարմանը լաւ մը տեղեակ ըլլալ ուզեցին: Տր. Բոլանդը խոստացաւ. որ քանի մ'օրէն Հարկաւոր տեղեկութիւններն իրենց տայ եւ զերեքը դարձեալ ի ժողով դուստրէ: Ստոյգ մը ժողովը ցրուեցաւ. միայն Տր. Բոլանդը քիչ մը ժամանակ ալ հրաշնապաշտը հետ պարտեց կը շըլապայէր:

Չէզի բան մ'ըսեմ, Տեր Գոլանդը տէր Արոյ, բնաւ Տր. Բոլանդը՝ օտարական ֆրանսիականին, Մեծ ժողովարանն այսպիսիներու հետ վարուիլն ինծի յանձնեց: Այն Ռէլյոն զահեքիցուն բարեկամ կը ձեւանայ, սակայն ճնշանցի գործարարաց հետ ունեցած վաճառականութիւնն վերջ մը տրուելուն համար զահեքիցուն դէմ աստիճան բարկացած է: Ստեփան վայրենի զապան մին է, Գոլանդը զեղի եւ անառակ թուհակ մը, Գամբուզանա՝ ողորմելի արբշիւ մը, Անտրատեն՝ վատ ուսումնական մը, Մանգալոյ՝ կեղծաւորին մէկն է, զոր Բիսուսանքը ինչ ծանցած եւ զպրոցէն արտաքսած էին: Միայն երիտասարդ Գոլանդը բան մը կ'արժէ: Մնացածները զահեքիցուն դէմ կատարեմ, վստահ զի իրենց վատութիւնները լաւ ծանցած եւ ըստ այնմ՝ զնահատած է. եթէ Գոլանդը մեր մէջն էլլէ, պարզապէս մարդկութեան համար աշխատող միայն ես կը մնամ: Եկէք, Տեր Գոլանդ տէր Արոյ, սուս երթանք. այս խռովակից ժողովէն ետեւ քիչ մը հանգչե՛ք. բայց միւսներուն բան մը չընէք. վստահ զի թէ եւ ողորմելի մարդիկ են, բայց դէտաւ կը վշտանան: »

Թեւ թեւ անցած փողոցի բազմամբուն խառն մէջ աներեւոյթ եղան. եւ զապին Տր. Բոլանդը ինչ տունն եղած հանգիստը վայելելու:

9. Հայրն նա որդի:

Իշակոյ ժողովարանէն ելաւ, որպէս զի երթայ Տօր կարծեք լաւ մ'իմանայ: Ուրիշ պատճառներ ալ ունէր. Տրուրիզային առ խիմնէս ունեցած յարաբերութեանց նկատմամբ Գամբուզանա քանի մ'անհարկութիւններ բռնած էր իրեն. Եսկոյ ասոնց վրայ ծանրակշիւթիւն մը չ'ըրաւ, միայն այս խօսքերէն էր հետեւցուց, որ Գամբուզանա՝ իւր քրոջն ետեւէն ինկեր է, եւ այս այնքան հանդուսական չէր Եսկոյին: Ար կարծէր որ Գամբուզանային երեւակայութիւնն ըլլայ այս, վստահ զի իւր քրոջը՝ ոչ թէ խիմնէսի հետ խօսած չէր կրնար ըլլալ, այլ եւ ոչ զինքը տեսնելու առիթ ունեցած էր:

Բայց ժողովարանը լուսծ խոսքերուն վրայ, չէր կրել նոր այս լուսծները զուտ երեւակայութիւն համարել: Չէր կրնար համոզուիլ որ Թիւլյիք եւ Բոլանդաշի պէս մարդիկներուն խառնին ամենեւին հիմ մը բուն հայրը կամ գուցէ իւր բացակայութեան առան հայրը միտքը փոխած կրնար ըլլալ, եւ ասով Գամբուզանայի բանտներն հիմ մը կ'ունենային, զայս ամենայն տեղեկանալու առանէն էր:

Յուն զայցած առեւն՝ այս ամէն բան իւր միտքը զրուած էր: Հանդարտ մտածելու ժամանակ չկար, այլ խորհուրդներն ետեւէ ետեւ միտքը իւր շփոթէին. այնպէս որ տուն մտնելու առան զուխը բուրովին ստըցած էր: Հայրը փնտռեց. եւ երբ որ մայրը — Գրառուէն է, — բաւաւ առաւ ժամանակ կորսնցներու սանգուհներէն վեր ելաւ եւ առանց մօրը պատասխան մը տալու, գրառուէն մտաւ, եւ տեսաւ որ հայրը սեղանի մ'առջեւ նստած: զուխն երկու ձեռքներուն մէջ առած կը մտածէ:

Երբ որ որդին վաղելով մտնէ մտաւ, ծեր Գրառուէն զուխը վերցրեւ եւ բարկութեամբ ծարել. «Ի՞նչ կ'ուզես հոս. չէ՞ս գիտե՞ս որ չեմ ուզեր որ մէկը գործերուս արգելիք ըլլայ:»

«Գրառու, հայր, պատասխանեց որդին սաստկութեամբ. այս վերջին օրերս բարեկամներուդ շատ շեւ երեւար. անոնք ինծի բանի մ'ախարհութիւնները բերն ասոր նկատմամբ:»

Ծեր Գրառուէն ոտք ելաւ: «Արդեօք Եունդաշի լսողութիւնութիւնն ինծի կ'ընկնէ. եկար: Որքեա՞ն, սախկա՞յ թեղի վայել պաշտօն ուր չէ:»

«Այնպէս չէ, հայր, պատասխանեց Եակոյ: Այնպիսի բաներ պատմութիւնն ինծի, որ մեր բնուածեց սնորսատ անուան հետ գիտարաւ իւր միտքանին, անոր համար այս իրող ստուծիւնն թեզմէ ստուգելու եկայ. վասն զի ես գիտեմ որ պատմութեաններն իրականութենէն զուրկ են:»

«Շատ լաւ ըրիք որ այս վերջին կտորն աւելցուցիք. ապա թէ ոչ՝ կրնայի տարակուսիլ, որ ջրլայութիւն Կուսայթել դաքած առեւդ, մեր տան պատինն աղարարած ըլլայ: Ըսէ՛, մեր վրայ ի՞նչ կը խօսուի:»

«Գիտես անշուշտ, որ գահերիցուն ամուսնոյն աղգարարութիւն մը խաբուեցաւ:»

«Այո, գիտեմ:»

«Բայց գիտես որ այս աղգարարութեան համար բովանդակ ֆիլոյ շաղաքն ոտք ելած է:»

«Չէ, չեմ գիտեմ:»

«Ժողովուրդն ու զօրքը միահամուս պալատին առջեւ վաղեցին, եւ սկսան թխանաւոր խնդրել գահերէն, որ քաղաքը պաշարման վիճակի մէջ գնէ, սահմանադրութիւնն առ ժամանակ մի վերցընէ, ինք զինքն հրամանապետ անուանէ, եւ կասկածաբանութեան զեմ խառութիւն գործածէ:»

«Է՛, ինչն ի՞նչ ըրաւ,» հարցուց ֆալսնդոյ հետաքրքրութեամբ:

«Չայս ամենայն միտքով:»

«Մերեմք, գուցէ ծեր Գրառուէն՝ որդւոյն թեւը բռնելով, ժողովրդեան եւ զօրք թխանաւոր հակառակ մերեմքն:» — «Այո:»

«Ստուգիլ կ'ըսեմ՝ այն մարդը մեռցընէն աւելի դիւրին է, քան իւր ընտրութիւնը խափոնել, եւ իրեն տեղ աւելի մէկը գնել:»

«Ի՞նչ բնէ կ'ուզես, հայր, կրկնեց Եակոյ ապշած. խօսքերդ աւելի խախտյա կու տան ինծի:»

«Ժողովարանն ի՞նչ ըրին:»

«Բան մը չըրին, միայն կերպով մ'իմացուցին ինծի, որ այս ամուսնին հետ անծուկ յարաբերութեան մէջ ըլլաւ:»

«Եթէ այդպէս ալ ըլլար, ի՞նչ կ'ըլլար,» հարցուց ծեր Գրառուէն:

«Այս մասնութիւն կ'ըլլար, գուցէ Եակոյ փայտկնացայտ աշուրներով մատուցի ինն մը, զոր եթէ ըրած ըլլաւ, պէտք է որ անձնասպանութեան զոհեմ: Ա՛յդպէս, հայր, բաւա Եակոյ ցաւագին կերպով, կ'ապաշեմ, Չէ՛ բռն: Այս խորհուրդն ես յայտնեցի թեզի, կարծելով որ դուն ալ պիտի հաւանես. մեծ անխհանգութիւն էր ըրածս: Եթէ ինքը այս նամակը գուն դրած եւ, այն առեւն ընկերակցացս, հայրենացս ազատութեան եւ երգման մատիւր ըրիք զեւ: Եթէ թեթեւամտութեան համար մատիւրներու որոշեալ պատիժը զնեն վրաս, հայր է որ հայրապետութեան դաշնակն ձեռք առնում:»

Ծեր Գրառուէն ուղիղ ուղիղն ասորուն մը պատեց. մէկէն գունատեցաւ եւ սկսաւ դողալ:

«Հայր, գուցէ Եակոյ, կը գունատես, կը դուգն. ուրեմն դուգնած զորհուրդի բանն ըրիք, այս նամակը դուն գրեցիք որ ըրելով ձեռնադրութիւնները գրեցե՛ս եւ ամէն ուր վրայ ինկաւ:»

«Այնպէս, բաւա ծեր Գրառուէն հաստատուն ձայնով մը, գունատեցայ, կը դողայ: Պէտք է իւր հայրը ծանոցէ, եւ գիտեալ որ քու ապաւնացած դաշնակնն չի վախենա: Գիտեմ ինչ բանէ կը դուգնամ. քեզի պէս պատանի եղած անոնք բոլոր մասն ծանրութիւնը կը դողցընէին: Ար կարծուէր որ այս երգման նպատակն միայն կերպով մը վախցընել ըլլայ. ես ալ այս համոզմամբ քան տարի անցուցի: Ամէն տեսակ բանի վրայ երգում կ'ընեն եւ ուրիշներն երգուցընել կու տայի: Բայց երբ որ իմպի մէջ սպանութիւնը վնասուեցաւ, ես ալ երգման համար մասնակցելու ստիպուած էի, լսակարծ աչքս բացուեցաւ եւ այն երգման ծանրութիւնն ծանոցայ. սակայն ինչ ինչ բաներու նկատմամբ դու կը տարակուսէի, բայց երբ որ դուն թեզը հայրապետութեան մէջ տուցուցիք, ամէն տարակոյտ փառաւեցաւ, եւ սկսայ դողալ:»

«Հապա ուրիշ ի՞նչ նշանակութիւն կրնար ունենալ այս երգումը:»

«Այո, կրկնեց Գրառուէն, ես ալ ինք իրեն կը հարցընեմ, թէ ի՞նչպէս եկաւ, որ ես այս երգումն այլազգ ըմբռնած էի: Բայց, Եակոյ, ի՞նչ որ ալ երգում ըրած ըլլամ, չեմ կրնար երբեք պատուոյ միտադ բան մ'ընել. վասն զի նախ պատուոյ վրայ երգում ըրած եմ:»

«Ըսէ՛ թէ էս այս երգումն անպիտան խեղկատակութիւնն մըն է:»

«Ի՞նչ, կը կարծես թէ խայտառակ գործողութիւններն պատուաբեր կ'ըլլան, թէ զանոնք գործելու համար երգում ընեն: Ա՛խ Եակոյ, այս շատ գեղեցիկ բան մը կ'ըլլար, եւ այն առեւն ամէն բանաւոր մարդ՝ իւր խայտառակութիւններն ծածկելու համար հարկ էր որ այս միջոցը գործածէր:»

«Մենք հնազանդութիւն եւ մասնախնդրուն վերափոխութիւն երդուանք: Եթէ մեր պատուոյն հաւատակ է այս, թող երգուած շնորհքը բայց որովհետեւ երգում ըրիրք, հարկ է որ մեր երդումն պահենք:»

«Որքեակ, բաժնիք վրայ շէս մտածեր, Հնազանդութիւն երդումը այսպէս ըմբռնելով մարդկային ընկերութեան սահմաններն կը հետանաս: Հնազանդութիւն երդումը: Ասով՝ ամեն անմարտեան ձեռքը դիւրամբ գործի ըլլալ չէր միտքս: Հնազանդութիւն երդումը, այս ինքն ոչ թէ միայն սպանութիւն եւ գողութիւն երդումը, այլ նաեւ ուրիշներուն հրամայած ամեն խայտառակ գործք յանձն առնուլ: Ուրիշն ուզած ատեն հայրենիքն աղաղակ, եւ ուզած ատեն նուաճել: Հնազանդութիւն երդումը՝ օրէնք, ընտանիք, պատիւ, ազատութիւն յարգել եւ դարձեալ ուրիշն ուզած ատեն զատուր առ ոտն կոխելու ըսել է: Այլ, ոչ, որդեակ իմ, ես այսպիսի հնազանդութիւն չեմ ճանաչար, եւ եթէ տասն անգամ երգում ըրած ըլլամ, այսպիսի հնազանդութիւն ինձի համար բան մը չ'արժէր. եթէ հնազանդութիւն վրաստես, միշտ համոզուած կ'ըլլաս, որ քեզի աղգելեալ բաներ պիտի հերամայնին:»

«Այս Բխաստեանց վարդապետութիւնն է, բաւա Նակոյ:»

«Ասով իրաւացի ըլլալէն կը դադրէ: Ինչ կ'ընէիր եթէ Մեծ Գ հրամայեր քեզի որ ամուսնիդ իրեն տաս:»

«Այս կարելի չէ:»

«Բայց միւս կողմէն՝ ժողովական ժողովին եւ մարդապաշտութիւն վճռեն, այս կարելի է:»

«Վասն հասարակաց բարւոյն:»

«Ո՞վ գիտէ թէ այնպէս է. անոնց սիրտն ու երիկամները քննեն եւ ինքնագործ թէ այնպէս ըլլայ, եթէ հասարակաց բարին՝ մարդապաշտութիւն կ'արդարացնէ, ասիւն աւելի ցածութիւն կրնայ մտածուիլ: Մարիտն եւ Շիգուս ալ՝ հասարակաց բարիքն իրեն նշանաբան կը գործածէին, եւ արտաքիններն շատազօրեալ համար այս պատճառ կը պատրուակէին: Ինչ է հասարակաց բարին, ցած եւ ստորին մարդկան բարօրութիւնն է:»

«Հայր, խորհրդատի մը եզերքներն տարիք զեւ, եւ ուր որ նայիմ գլուխս կը դառնայ:»

«Այո, այո, այս վերջի ժամանակներս սաստիկ կերպով իմ գլուխս ալ դարձաւ, ասանց զեկի եւ թիւիկ՝ աշկիւնեալ ծովու մը վրայ կը տարուբերի, եւ չեմ գիտեր թէ ինչպէս նաւահանգիստ մտնեմ: Գուն ամեն բանի վրայ տալական անմտութեամբ կը նայիս. քեզի գաղափար մը կազմեր եւ այնպիսի սկզբանց վրայ հիմնէր եւս, որ կարեւս թէ լուսն կարծեկիցներդ ալ քեզի պէս կը մտածեն: Ի՞նչ ալ եւս այնպէս չեմ կարծեր, եւ չեմ գիտեր թէ ինչ բեւեմ: Եսակարծ երկու կողմ մարդապաշտութեան խումբ մը կը տեսնեմ, իսկ անգին մեծ հասարակապետութիւն մը, որուն մեծութիւնն այս ատեն ծանցայ, երբ լիջ մը անոր մետաղէ, իշխանութեան ետեւէն իշխող եւ իւր քաղաքացւոյ օգտին համար զայն գործածելը՝ մարդկային բան մըն է. բայց եթէ իշխան մը իւր իշխանու-

թիւնն գործածէ՝ իւր հպատակաց ազատութիւնն պաշտպանելու համար, այս շատ աւելի մեծ գործ մըն է: Եսկոյ, կարսիսկ վրայ որ համարհելով նայեալու վարժած էի, բայց շատ ծանր կու գայ ինձի որ ստիպուած եմ յարգել զնոյրը:»

«Հայր, միտքդ ի՞նչ ըսել է:»

«Ես ի՞նչ գիտեմ: Ինչ որ պէտք էր ըսել, ըրի: զնոյրը զգուշացուցի, նաեւ իրեն գացի, աղաչեցի որ ընտրելի ըլլալէն հրաժարի: Ուզեցի որ մեր սկզբունքներն ասանց արհեստագործական յաղթող ելլեն. բայց գիտէս հետեւութիւնն ինչ եղաւ:»

«Ինչ:»

«Ժողովրդեան կամքն եւ քուէարկութեան ազատ ըլլալն յառաջ բերաւ. եւ ես հարկաբեցայ խոտովանիլ որ մենք ժողովրդեան կամքը կը բռնադատենք եւ կը խտրախեմք:»

«Բայց ժողովրդեան շահուն համար:»

«Մեր հայաւասիրդներն ալ զայս կ'ըսեն, բայց ժողովրդեան կամքը չեն խորհախեր. ժողովրդեան շահը փնտելու իրագործ իշխանութիւնն ո՞վ տուաւ լսել, երբ ժողովուրդն ինքնին իւր շահը կարսիսկ ձեռքը դրած է:»

«Ինչ կ'ըսես, հայր, բոլոր կենսաբաշտութեան անցուցիկ եւ հիմայ աշխարհ բացուցաւ...»

«Այո, հիմայ, վրասն զի կը տեսնեմ թէ գործէ մ'այնպիսի հետեւութիւններ յառաջ պիտի գան, զորոնք ես իբր պատուաստ մարդ անկարելի կը համարէի: Զարհուրեալով տեսայ մեր քաւած ճամբան. ուր մենք բոլորովին ուրիշ ճամբէ պիտի քաշէինք: Մենք ժողովուրդը պիտի լուսնաւորէինք:»

«Գահերեցը չէ կրնար տանիլ, որ մենք մեր սկզբունքներն պաշտպանենք:»

«Այս երկիրս սահմանադրութիւնն ազատութիւն կու տայ որ ամէն մարդ իւր համազօրմ ազատ համարակ ըսէ: Եթէ ինքը զայս արգելէր, յանցաւոր, մասնիք, բռնաւորը ինքը կ'ըլլար. իսկ հիմայ, Նակոյ, մենք ենք: Ա՛լ եւ չեմ խաղալի. Եսկոյ, զեւ ազատ թող. այս վերջի շաբաթը զեւ զարհուրեցուց. ամբողջ կենսար ազատութեան պաշտպան ըլլալ եւ ի վերջ իմանալ որ պարզապէս բռնաւորաց համար աշխատած ըլլամ, չեւ կըրնար ըմբռնել թէ ի՞նչ ըսել է այս:»

«Ուրեմն գահերեցուն կողմնակցութեան պիտի յարիս, հարցուց Նակոյ:»

«Եթէ այնպէս դիւրեւ ըլլար, առջի վարկենին պատերազմն որոշուած կ'ըլլար: Սորիս մէջ յուսուած կուին ալ այս է. եւ անգլին անդունդը զեւ իրմէ ալ կ'անշտէ: Ա՛լ անդրեւնական գահերեցու մը ընկերն կրնամ՝ ըլլալ, եւ ո՛չ ալ ազատամիտ մարդապաշտին մը:»

«Բոլորովին ես քաշուէ: Մինչեւ որ ամեն բան անցնի, ասիւն հետաքրքիր: Լուս է որ այն մարդը մեռնի, քան բոլոր ժողովուրդը կորսուի. ես իւր անձնական բարեխաղութիւններն շատ կը յարգեմ, բայց...»

«Եստ լաւ, Նակոյ, բաժնեկերս վրայ ծանր մտածէ, եւ եթէ մտքիդ մէջ բան մ'որոշես, ինձի ալ իմացուր:»

«Սորիս վրայ ուրիշ քար մըն ալ ունիմ, բ-

սաւ Եակոբ, եւ լսած անկողնակա բաներն ստոր ալ լուծումն կաւ տան ։

« Ի՞նչ է ։ »

« Ինձի բանն որ ԳաՏերիցուն լրաբեր պաշտօնականներէն մէկը՝ Տուրիթիայի մէտքը իր խնդրէ ։ »

« ԳաՏերիցուն գացած աստեան ստոր վայոքանի մ'ախարարութիւններ ըսաւ ։ բոլոր գիտցածս այս է ։ Բայց մօրդ աղաչեցի որ Տուրիթիայի հետ խօսի ։ Այն օրուին ի վեր ամէն բան մտաշուք ։ եւ շատ հոգ ալ չեմ ընել ։ Բայց որովհետեւ յիշեցուցիք, կ'ուզեմ իմանալ թէ Տուրիթիա կ'ըսէ ըսեր է ։ »

Էնրիէրէ Գոյառդոյ զոյս ըսելով մատենագրանին ելաւ եւ վարի սենեակը գնաց, իւր իգապէլալ ամուսինն հոն եր եւ իրմէ քանի մը քալահու լրաբեր պաշտօնական մը կար ։ Ամուսինն բազմեցի վրայ նոստուր եւ շատաւնամ, երեսն յայտնի կը տեսնուէր որ սերտը սաստիկ խռովեալ եւ յուզեալ է ։ Պաշտօնականը սենեկին մէտքը գիտակցի բազմեցի վրայ դարձ, յարգութեամբ եւ մեծարանք ոտքի վրայ կեցած էր ։

(Ըրբանախիլ ։)

ՄԱՐՏԱՐԵՐ

ՆԱՐԱՆԻՐԷ

Էնկտրաքիս աշխարհ մը ։

Հիւսիսային Ամերիկայի Ճիորճին (Georgia) տերութեան մէջ երկհարանան աշխարհ մը կայ ։ Հէլման (Hillman) անուն նորակալուց աստեան մասերն ապաւանտու երկիր մը կայ, որ երկհարանութեամբ լցեալ է ։ Ժայռեր, գետինն եւ նոյն իսկ ջուրը երկտարացեալ են ։ Օգիտակի համար՝ եթէ մէկը ձեռքը նոյն տեղւոյ առաւակին մէջ մտնէ, երկտարանան զգաւոր հարուած մը կ'ընդունի ։ Երկտարանութեան աստակութիւնն օրուն ընթացքին մէջ հաւատար չէ, եւ մանրէվայութեան եւ տեղատուութեան պէս կը փոխուի ։ Ճիորճիէի օդն զարմանալիքն Ամերիկայի գիտնականները շատ կը զբաղեցնէ, սակայն ցայսօր կարող չեն եղած այն երեւութիւնն գիտնական մեկնութիւնը տալ ։

Աշխարհիս ամենամեծ հնարքունի ։

Գալիֆոռնիայի Մանդա Գլաւա քաղքին շէմքութեն ըրան վրայ շինուած Լիքի գիտանոցին հետազէտան աշխարհիս ամենամեծ հետազէտան էր, ինչպէս ուրիշ անոցամ ծանոցած ենք ։ Սակայն կ'երեւայ թէ քանի մը տարիէն այն առաջնութիւնն ուրիշ մը պիտի սպառնայ, բնականապէս Ամերիկայի մէջ ։ Հարաւային Գալիֆոռնիայի Լօզ Ենճէլայի համալսարանին վերաբնակչին Գլաւգա՝ առաւանի անպակեգործին հետ կը խօսի հետազէտ մը շինել տալու՝ որուն բերանը 49 մետաղաքի պիտի ըլլայ, ուստի երկայնութիւնն գրեթէ 60 ոտք ։ Մինչեւ հիմայ չեմ սպասեալեք շինելն անկարելի էր, քանի զի առ այս կարեւոր ապակոյ բոլորակներն մաքուր եւ հաւասար ձուլել կարելի չէր ։ Սակայն նորագոյն գիտերն այժմ այս անկարելին ալ

կարելի ըրին, որուն պատիւն Բարիզէ Ֆայլ անուն գործատուն է ։ Միայն թագապալանից սպանաձեւ յաճախ հարկ կ'ըլլայ կրկին անգամ ձուլել՝ մաքուր եւ առանց պղպշակի սպանաձեւ մը յառաջ բերելու համար ։ Իսկ այս ձուլեալ բոլորակն յիշելն այժմ պնդակ գծուարին չէ, քանի որ սոյն արուեստն հիմայ հակադրուլ յառաջագիմութիւն ըրած է ։

ՏՆՏԵՍԵԱԿԵՆ

Պիմը եւ կախող ճոյր ։

Ամեն գիպաց մէջ կախող ջուրն կերակուր եփելու լաւագոյնն է ։ Պիմը ջուրն, օրինակի համար, մեր ծակախէն այնպէս կ'ամփոփէ՝ որ ջերմութիւնն լաւ չի թափանցեր եւ միան համ չ'ուռնենար ։ Կախող ջուրն ամենայն ինչ շատ եւ կախող կ'եփէ ։ պիմը ջուրն կանաչեղէնն ու ընդեղէնը եփելու ժամանակ կը կարկամեցնեն ։ Գետնախիւձորն եւ ալ ամենայն ինչ ուրիշ համ կ'ուռնենայ եթէ կախող ջրով եփուած է, եւ շատով ալ կ'եփի ։ Միեւնոյն աղերէ շինուած հայն ստորին կ'ըլլայ որպէս թեամբ՝ եթէ պիմը ջրով շաղուի ։ Թէյ եւ խահլէ աւելի համով եւ զորտար կ'ըլլա՝ եթէ կախող ջրով եփուին ։ Եթէ կարելի չ'ըլլար կախող ջուր գտնել, պէտք է պիմը ջրոյ մէջ քիչ մը կրնա՝ խաթթու տնկալ (potasse bicarbonée) քիչ ։ Դառնակի ծայրով առնուածն բաւական է 3—6 լիտր ջրոյ, աւելին ի չարէն է ։

ՄԱՐՏԱՐԵՐԷ

Կենդանիք առանց ղղեղի Խճ կ'ըլլան ։

Բ՛ղեղին եւ դիւստորաբար մեծ բղեղին պաշտանն ծանփալու համար նորագոյն բնասուք փորձեցին կենդանիքս ղղեղն հանելէն ետեւ կենդանոյն վրայ տեսնուած երեւոյթները գիտել ։ Այս պիտի փորձեր ըրին Ֆլուրէնս, Լոնտէ, Կոլոյ, Վալտիման եւ այլն ։ Փորձի համար սովորաբար կը զործածուի զօրտ եւ աւելի աղաւնի ։ Մտանալ Զօրտեր բնասուն աղաւնոյ վրայ փորձեր ըրաւ եւ զարմանալի երեւոյթներ տեսաւ ։ Յալոցեալ աղաւնոյ ղղեղն բոլորովին մէկ գի առնելէն ետեւ՝ ամիսներ ողջ պահել ։ սակայն կենդանին հինգ միւնչու վեց շաբաթ ետքը կը սկսի շատով հիւժիւլ եւ կը սասկի ։ Աղաւնոյ մը վրայ ըրած փորձերն հետեւեալ երեւոյթները յառաջ բերին ։ Աղաւնին վերահաստութեան առաջին օրերն միշտ կը նստէ իրբեւ թէ քնոյ մէջ ըլլայ, առանց շարժում մ'ընելու եւ ոչ մէկ զգայարաններ զգարուն նշան տարու ։ Այս շղջանն անցնելէն ետեւ կենդանին կը սկսի անխնայ եւ անդադար պիտի զգարուի, սակայն գիմոց ելած ամէն աղեղեք կը կը անդաշտայ եւ հարկ եղած տեղ կ'ուստու ։ Իրբեւ սողոյ ծանցուեալ որ մեծ ըլնել ալ տարով մէկդի առնելն ետեւ՝ տեսնուեցին ու շոշափելիքն դեւ կը մնան, այնպէս որ ալ քն անսովոր բանի մը հանդիպելուն պէս զգաւում կը ցուցնէ՝ ինչպէս եթէ բացի հանդիպի կը փախչի եւ բերել կ'անձկանայ ։ Նոյնպէս լսելէն կը մնայ՝ քանի զի լուսնափայտի մը շատաշինն յանկարծ կը խրտեցնէ